

ЧУЖДОЕЗИКОВИ ВЛИЯНИЯ ПРИ СЕМАНТИЧНИЯ РАЗВОЙ НА БЪЛГАРСКАТА ЛЕКСИКА В СЪВРЕМЕННИЯ ПЕРИОД

Abstract: The article focuses on the lexical-semantic transformations in modern Bulgarian language due to some types of loanshifts and examines some features of the semantic calques in Bulgarian. The process of semantic calquing as a result of the tendencies for internationalization and nationalization is discussed. The role of the semantic calquing as an impulse for different internal innovations in the lexical system of Bulgarian is analyzed.

Ключови думи: неосемантизми, семантично калкиране, семантична деривация, интернационализация

Един от основните екстралингвистични фактори, които играят роля в процеса на семантично обновяване на лексиката, са чуждоезиковите влияния като импулс за семантичен развой на вече утвърдени в лексикалната система единици. При наличие на контакт между два езика в определен период лексема от езика реципиент може да развие ново преносно значение чрез възпроизвеждане на модела на вторична номинация при смислово съответстваща ѝ лексикална единица от езика донор. Този процес е познат като семантично калкиране, семантично заемане или семантична индукция (вж. Благоева 2005а: 15-21 и цитираната там литература). Той се обуславя от факта, че механизмите на семантична деривация, въпреки специфичната си за отделните езици реализация, се базират на общи, универсални по характер когнитивни и функционални операции за понятийно-езиково реструктуриране на действителността въз основа на вижданията на човека за връзките и отношенията между явленията от извънезиковия свят (Lehmann 1996).

Семантичното калкиране в най-новия период от развитието на българския език е активен процес, който отразява взаимодействието на двете определящи системно-структурни тенденции в съвременните славянски езици: тенденцията към интернационализация и тенденцията към национализация (Gutschmidt 1998). От една страна, чрез съпоставителни изследвания се установява, че в редица случаи става дума за серийно калкиране¹ от един източник в множество езици, в резултат на което се оформят интернационални лексикални значения, т.е. протича интернационализация на равнището на лексикалната семантика (Markowski, Worbs 2003, Благоева 2005б). От друга страна, семантичното калкиране с

използване на домашен езиков материал може да се разглежда като компенсаторен механизъм за постигане на баланс между изконни и чужди елементи в езика.

При създаването на семантични калки в българския език в най-новия период се наблюдават следните случаи:

1. Възникване на нови значения в семантичната структура на усвоени в по-ранен период думи от чужд произход (в повечето случаи с характер на интернационализми), при което източникът, от който се възприема значението, е съвременен език, различен източника, от който произхожда или от който първоначално е заета съответната лексема. В процеса на семантично калкиране в разглеждания случай участват обикновено лексикални единици, които показват както семантично, така и материално сходство в двата езика поради наличието на общ етимон, което улеснява възприемането на новата семема в езика реципиент. Обстоятелството, че калкирането се извършва обикновено при значителна дистанция във времето от първоначалното усвояване на съответния чуждоезиков материален репрезентант и във връзка с това – в различни социокултурни условия, дава основания възникването на подобни неосемантизми да се разглежда като една от проявите на повторна интернационализация² на равнището на лексикалната семантика.

Обособяват се два случая:

1.1. Развитие на ново значение при интернационални думи с произход³ от класическите езици.

лексикална единица	произход	ново значение (нови значения)	източник на калкирането
<i>аватар</i>	санскр.	(комп.) 1. ‘персонаж в компютърна игра, който се управлява от играча’ 2. ‘самоличност, с която потребителят се представя във виртуалната реалност’	англ. <i>avatar</i>
<i>агресивен</i>	лат.	1. (финанс.) ‘който е насочен към бърз растеж на финансовите активи, капитали и под., често свързан с риск’ 2. ‘който действа, проявява се или се извършва извънредно активно, динамично, настъпателно’	англ. <i>aggressive</i>
<i>артикулирам</i>	лат.	‘изказвам, изразявам (мисъл, теза и под.)’	англ. <i>articulate</i>
<i>архив</i>	лат. от гр.	(комп.) ‘данни, съхранявани в компресиран вид на твърдия диск на компютър или на друг носител’	англ. <i>archive</i>
<i>архитектура</i>	лат.	(комп.) ‘логическа и физическа структура на мрежова или хардуерна система’	англ. <i>architecture</i>
<i>библиотека</i>	лат. от гр.	(комп.) ‘място за съхранение на процедури в език за програмиране’	англ. <i>library</i>
<i>миграция</i>	лат.	(комп.) ‘преминаване от една компютърна хардуерна платформа, операционна система или софтуерна версия към друга, по-нова’	англ. <i>migration</i>
<i>навигация</i>	лат.	(комп.) ‘придвижване между информационни ресурси върху екрана	англ.

		на компютъра с помощта на елементи от графичния потребителски интерфейс'	<i>navigation</i>
<i>октопод</i>	гр.	'мафия, мафиотски структури'	ит. <i>piovra</i>
<i>форум</i>	лат.	(комп.) 'рубрика в сайт или отделен сайт за публикуване на мнения от потребители по определена тематика'	англ. <i>forum</i>
<i>хибернация</i>	лат.	(комп.) 'режим за временно спиране на операциите, извършвани от компютър, без изключване на захранването'	англ. <i>hibernation</i>

Срв. също регистрираните в РНДБЕ нови значения (представляващи калки от английски) на следните думи: *версия* (комп.) 'пореден вариант на компютърна програма, компютърна игра и др.', *виртуален* (комп.) 'който е електронен аналог на съответен физически обект', *вирус* (комп.) 'зловреден компютърен код', *донор* 'институция или организация, която е заемодател или дарител на парични средства', *икона* 'личност, която е постигнала голям успех в определена област и е обект на възхищение, преклонение'; (комп.) 'елемент от графичния интерфейс във вид на графичен символ на екрана на компютър', *конфигурация* (комп.) 'съвкупност от технически и други параметри на компютър', *номинация* 'подбор и представяне на някого за получаване на някаква награда, избор на длъжност и под.', *протокол* (комп.) 'съвкупност от комуникационни параметри и стандарти за предаване на информация между програми, устройства или мрежи' и др.

1.2. Развитие на ново значение при думи (в повечето случаи – интернационализми) с произход от съвременните западноевропейски или (по-рядко) славянски езици.

лексикална единица	произход	ново значение	източник на калкирането
<i>адрес</i>	фр.	(комп.) 'последователност от символи за определяне на мястото, в което се съхранява или към което се изпраща информация в компютърната памет или в мрежа'	англ. <i>address</i>
<i>атака</i>	нем. или фр.	(комп.) 'проникване със злонамерена цел в компютър, компютърна мрежа или сайт'	англ. <i>attack</i>
<i>бутон</i>	фр.	(комп.) 'елемент от графичния потребителски интерфейс във вид на малко поле с изображение или надпис'	англ. <i>button</i>
<i>интуитивен</i>	фр.	(комп.) 'за потребителски интерфейс – който лесно се разбира и усвоява, без да се налага изучаването на специални инструкции за работа'	англ. <i>intuitive</i>
<i>локализирам</i>	фр.	(комп.) 'създавам версия на софтуер, операционна система и под., предназначена за разпространение в конкретна страна и включваща преведен на съответния език интерфейс и документация'	англ. <i>localize</i>
<i>маршрут</i>	нем. от фр.	(комп.) 'път, който мрежовият трафик изминава от точката на изпращане до крайната си цел'	англ. <i>route</i>
<i>профил</i>	фр. от ит.	'лична информация, попълвана от потребител в специална регистрационна форма в сайт, с цел включване във виртуална	англ. <i>profile</i>

		общност, получаване на достъп до някаква услуга и под.’	
<i>робот</i>	чеш.	(комп.) ‘програма за търсене и сортиране на информация в интернет по зададени параметри’	англ. <i>robot</i>
<i>трафик</i>	фр. от ит.	(комп.) ‘поток от данни, които се предават по телекомуникационна или компютърна мрежа’	англ. <i>traffic</i>
<i>тюлен</i>	рус.	‘командос от военния флот’	англ. <i>seal</i>
<i>шина</i>	нем.	(комп.) ‘електронно трасе, по което се извършва пренасянето на сигнали между микропроцесора и останалите компоненти на компютъра’	англ. <i>bus</i>

Срв. също регистрираните в РНДБЕ нови калкирани от английски значения на следните думи: *документ* (комп.) ‘файл, създаден със специална програма, който съдържа информация във вид на текст, графики и др.’, *инсталирам* (комп.) ‘записвам компютърна програма, драйвер и под. на твърдия диск на компютър по указан начин’, *клиент* (комп.) ‘програма за достъп до ресурсите на сървър или друг компютър в мрежа’, *компиляция* ‘сборен музикален албум’, *магистрала* (комп.) ‘съвкупност от високоскоростни канали за пренасяне на мрежов трафик’, *платформа* (комп.) ‘хардуерен стандарт, върху който се изгражда отделна операционна система’, *префикс* ‘комбинация от цифри или букви в началото на кодово обозначение’, *редактор* (комп.) ‘програма за създаване на електронни документи’, *тапет* (комп.) ‘изображение за украса на работното поле на компютър’ и др.

2. Възникване на нови значения в семантичната структура на думи, заети в по-ранен период от същия съвременен език източник, от който се извършва калкирането. Тези случаи са сравнително малобройни, срв. *бюджетен* ‘за стока, продукт и под. – евтин, икономичен’ от англ. *budget*, *интервю* ‘разговор, събеседване при кандидатстване за работа, виза и пр. за проучване на квалификацията, мотивацията и други лични особености на кандидата’ от англ. *interview*.

3. Възникване по пътя на семантичното калкиране на нови значения в семантичната структура на домашни думи.

лексикална единица	ново значение	източник на калкирането
<i>буболечка</i>	(комп. жарг.) ‘грешка в компютърна програма’	англ. <i>bug</i>
<i>възел</i>	(комп.) ‘отделен компютър, включен в компютърна мрежа’	англ. <i>node</i>
<i>дупка</i>	(комп.) ‘пропуск, уязвимо място в програма, операционна система и под.’	англ. <i>hole</i>
<i>кожа</i>	(комп. жарг.) ‘графичен изглед, облик на програма’	англ. <i>skin</i>
<i>кръпка</i>	(комп. жарг.) ‘програма за отстраняване на грешки и пропуски в софтуер’	англ. <i>patch</i>
<i>паяк</i>	(комп.) ‘програма за търсене и сортиране на информация в интернет по зададени параметри’	англ. <i>spider</i>
<i>умен</i>	‘за уред, устройство и др. – който променя състоянието или действието си в зависимост от условията или се характеризира със способност за	англ. <i>smart</i>

	самостоятелен контрол върху функциите си'	
<i>ястреб</i>	'привърженик на твърда, агресивна политика'	англ. <i>hawk</i>

Срв. също регистрираните в РНДБЕ нови значения на думите *мрежа* (комп.) 'система от свързани компютри', *приложение* (комп.) 'програма, работеща под управлението на определена операционна система', *прозорец* (комп.) 'участък от работното поле на компютърен екран за визуализиране на файлове и информация' и др., които са калки от английски.

Когато в резултат на (серино) калкиране настъпва семантично обогатяване на лексеми с домашен произход, може да се говори за проява на „скрита интернационалност” (Акуленко 1969: 74-75), тъй като не е налице сходство в материалния състав между съответните единици от езика донор и езика реципиент.

Източник за възприемане на нови значения в българския език по пътя на семантичното калкиране през последните няколко десетилетия е преди всичко английският език поради характера му на основно средство за международна комуникация в съвременния период. Заемане на значения от други езици се наблюдава рядко – отбелязан е изолиран случай на калкиране от италиански. В повечето случаи новоразвитите семми попълват инвентара от номинативни средства в определени терминологични подсистеми (най-вече в областите компютърни технологии и интернет, финанси и др.).

Въпреки че се развиват под чуждоезиково влияние, новите семми, оформили се в резултат на семантично калкиране, се интегрират в семантичното пространство на езика чрез механизми, идентични с тези при възникналите изцяло на домашна почва неосемантизми (Колковска 2008: 17-18), т.е. чуждото влияние е само импулс за семантичния развой на дадените лексикални единици. Този развой протича най-често чрез метафоричен пренос въз основа на общи сигнификативни или асоциативни компоненти между съществуващо значение на съответната лексема в езика реципиент и новооформената калкирана семма (Благоева 2005а). Семантичната деривация, стимулирана от чуждоезикови влияния, може да протече също като стесняване на значение на домашна лексема по аналогия с чуждоезиков образец, срв. *низ* (комп.) 'поредица, последователност от символи' от англ. *string*.

Като източник за развитие на полисемия в езика семантичното калкиране води до обогатяване на вътрешносистемните отношения в лексиката. При това възпроизвеждането на чуждоезикови метафорични модели в много случаи е свързано и с активизиране на развойните процеси в съответното лексико-семантично поле или тематична група. Така например калкираният от английски неосемантизъм *кръпка* дава подтик за възникване на домашна почва на съответно ново преносно значение при глагола *закърпвам* (комп. жарг.) 'инсталирам програма за отстраняване на грешки и пропуски в софтуер'. Освен това думи,

които са производни от лексикални единици, обогатили семантичната си структура с ново значение по пътя на калкирането, на свой ред често развиват (вече на домашна почва) съотносителни нови значения, срв. *донор* ‘финансова институция или организация, дарител или заемодател на парични средства’ и *донорски* ‘който се отнася до такава институция или организация’ (напр. *донорска конференция*), *клиент* (комп.) ‘програма, която използва ресурсите на определен сървър’ и *клиентски* (комп.) ‘който се отнася до такава програма’ (напр. *клиентски решения*).

В изолирани случаи семантичното калкиране води до възникването не на полисемия, а на омонимия в езика. Така например при калките *бик* ‘борсов спекулант, който продава финансови инструменти, като предвижда, че цената им ще се понижи’ (от англ. *bull*) и *мечка* ‘борсов спекулант, който купува финансови инструменти в очакване цената им да се покачи’ (от англ. *bear*) е трудно да се установи възпроизведен при калкирането мотивационен признак, независимо от това, че между основните значения на лексемата в езика донор и езика реципиент е налице междуезиково съответствие. Заетите значения се отнасят към понятийна сфера, различна от тази на значенията на домашните лексеми *бик* и *мечка*, и поради това се намират в отношение на дизюнкция с тях. С други думи, възпроизведеното по чужд модел значение не се интегрира в семантичната структура на домашните лексеми и по този начин резултатът от калкирането е появата на омоними: *бик*₁ ‘животно’ и *бик*₂ ‘борсов спекулант’, *мечка*₁ ‘животно’ и *мечка*₂ ‘борсов спекулант’.

Нерядко създаването на семантични калки води до обогатяване на синонимните отношения в лексиката, срв. например оформянето на синонимна връзка между лексемите *робот* и *паяк* в тяхното ново значение (комп.) ‘програма за търсене и сортиране на информация в интернет по зададени параметри’, развито под влияние на английския език.

Семантичното калкиране може да доведе и до активизиране на словообразователните процеси в езика. Наблюдава се създаване на различни типове нови деривати, произведени от думи, които са обогатени с ново значение, възникнало под чуждо влияние. Така например новообразуваните названия за лица *форумец*, *форумист*, *форумджия* ‘участник във форум в интернет’ се съотнасят с новото значение на произвеждащата дума *форум*, възприето от английски.

Посочените случаи свидетелстват за протекъл процес на утвърждаване и интегриране на новите семантични калки в лексикалносемантичната система на езика. Може да се заключи, че семантичното калкиране е не само икономичен начин за попълване на речниковия състав с нови номинативни средства, но и стимул за редица вътрешносистемни иновации.

СЪКРАЩЕНИЯ

англ. – английски
бълг. – български
гр. – гръцки
жарг. – жаргон
комп. – компютърен термин
лат. – латински
нем. – немски
пол. – полски
рус. – руски
санскр. – санскрит
финанс. – финансов термин
фр. – френски
чеш. – чешки

БЕЛЕЖКИ

¹ Серийно калкиране се наблюдава, когато единица от определен език се възпроизвежда в няколко други езика (Obara 1989).

² По термина на К. Бузашиова (Buzássyová 1991).

³ Произходът на лексикалните единици се определя според данните от академичния РЧД.

ЛИТЕРАТУРА

Акуленко 1969: Акуленко, В. В. *Вопросы изучения лексических интернационализмов и процессов их образования.* – В: Вопросы социальной лингвистики. Ленинград. „Наука”, с. 65-89.

Благоева 2005а: Благоева, Д. *Аспекти на калкирането в най-новия период от развитието на българския език.* София. ИК „Галик”. 106 с.

Благоева 2005б: Благоева, Д. *За някои нови интерсемантизми в славянските езици.* – В: Юбилеен славистичен сборник. Благоевград. Университетско изд., с. 102-108.

Колковска 2008: Колковска, С. *Динамика и утвърждаване на новите лексикални значения в българския език.* – Български език, № 1, с. 15-25.

Buzássyová 1991: Buzássyová, K. *Opakovaná internacionalizácia a problém identifikácie morfológických a lexikálnych jednotek.* – Jazykovedný časopis, № 2, s. 89-104.

Gutschmidt 1998: Gutschmidt, K. *Понятието тенденция в Пражката лингвистична школа и неговото значение за синхронното изучаване на славянските езици.* – In: *Slavica Pragensia ad tempora nostra.* Praha. Euroslavica, s. 97-102.

Lehmann 1996: Lehmann, V. *Die Rekonstruktion von Bedeutungsentwicklung und -motiviertheit mit funktionalen Operationen.* – In: *Slavistische Linguistik 1995.* München. Sagner, p. 255-289.

Markowski, Worbs 2003: Markowski, A., E. Worbs. *Internacjonalizacja znaczeń polskich jednostek leksykalnych jako wynik oddziaływania języków obcych na współczesną polszczyznę.* – In: *Internacionalizmy v nové slovní zásobě.* Praha. UJČ, s. 48-63.

Obara 1989: Obara, J. *Teoretyczne problemy kalkowania.* Wrocław. Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego. 128 s.

ИЗТОЧНИЦИ

РНДБЕ: Пернишка, Е., Д. Благоева, С. Колковска. *Речник на новите думи в българския език (от края на XX и първото десетилетие на XXI в.).* София. „Наука и изкуство”, 2010. 515 с.

РЧД: *Речник на чуждите думи в българския език.* Второ фототипно издание. София. Изд. на БАН, 1992. 1014 с.